

Női sors és erkölcs a kortárs irodalomban

„Lehetetlen meghatározni, hogy mit értünk nőies íráson és lehetetlen is marad, mert még soha nem foglalták össze egy elmélet keretében, sohasem keresték meg a helyét, sohasem kódolták – ám mindez nem jelenti azt, hogy ne létezne.”¹

BEVEZETÉS.....	5
A FEMINIZMUS MEGHATÁROZÁSA ÉS TÖRTÉNETE.....	7
A NŐI NEM MEGÍTÉLÉSE A 20. SZÁZAD ELEJÉN.....	9
A NŐIESSÉG MEGJELENÉSE AZ IRODALOMBAN.....	15
ÖSSZEGZÉS.....	36
FELHASZNÁLT IRODALOM.....	38

Bevezetés

Dolgozatom címe a Női sors és erkölcs a kortárs irodalomban címet viseli. Ebben a munkában azt kísérlem megállapítani, hogyan vélekedtek a nőkkel kapcsolatban, miként alakult a helyzetük, mi mindenben mentek keresztül, míg végre elérték az autonómiát, az önállóságot. Egy folyamatot szándékozok bemutatni az irodalom segítségével. Kutatásomat szépirodalmi munkákon végeztem. Kortárs irodalmi alkotásokat vizsgáltam meg, és ezek segítségével állítottam fel egy koncepciót.

Ez pedig nem más, mint az, hogy mi mindenben kellett keresztül menniük a nőknek, hogy végre elérhessék az emancipációt, hogy végre önállóan alkothassanak, és ehhez nyíltan felvállalhassák a nevüket és a nemüket. Ezt a folyamatot két évszázad, a 20. és a 21. század történései alapján próbálom meg felvázolni. Egy napjainkig tartó folyamatról fogok beszélni. De ez csak a dolgozatom első felét teszi ki. A második felében kerül sor konkrét irodalmi munkák elemzésére, jobban mondva feminista olvasatának a bemutatására. Itt arról lesz szó, hogy a nőkép hogyan változott az idők során, és ez hogyan jelent meg a 20. század elején és most a 21. században. Itt a női test megkonstruálásáról fogok beszélni, arról, hogy a nők jellemrajza hogyan változott. Hogyan lett a tárgyiasított, elnyomott nőből alanyi, cselekvő nő.

Tehát pályamunkám, ugyan három fejezetből áll, de ez mégis két fő gondolati részt takar. Az elsőben meghatározom a feminizmus fogalmát az irodalom szemszögéből, majd ezt követően általánosan is megfogalmazom azt. Végül egy rövid feminizmustörténettel zárom a gondolatsort. Ezt követően a második fejezetben, amely még mindig ehhez az első gondolatmenethez tartozik, a nőkről alkotott 19. század végi és 20. század eleji képet mutatom be. Egy általános kép után több álláspontot hozok fel, melyek között van olyan, amelyik korát megelőzve pozitívan vélekedett és van olyan is, amely kora társadalmi beállítódását, patriarhális szemléletmódját tükrözi. Majd a harmadik fejezetben, amely már a második fő gondolati részt takarja, bemutatom a nőies írást, és ezt követően Hélène Cixous A medúza nevetése című feminista manifestuma alapján kísérletet teszek az écriture féminine kimutatására az irodalom világában. Ekkor férfi és női szerzők műveit egyaránt megvizsgálom, hiszen Cixous is kimondta, hogy a nőies írás nem genderhez kötött. Tehát férfiak is írhatnak nőiesen. Így a kiáltványban szereplő négy problémakör alapján hármas csoportosításban mutatom be az irodalomban megkonstruálódó nőképet. A hármas csoportosítás a következő: kortárs világirodalmi, kortárs magyar irodalmi (e kettő női szerzők munkásságát fedi) és kortárs férfiszerzők (magyar és világirodalmi egyaránt) alkotásai. Olyan bemutatásra kerül sor, melyben a régimódi szemlélet nem jelenik meg. Modern nőkép tárul elénk, valós testtel,

megjelenéssel, gondokkal és elképzelésekkel. Ezt követően pedig kifejttem, hogy mit takar a női test motívuma a regényekben és a novellákban. A női testet kétféleképpen lehet ábrázolni. Állhat tárgyi és alanyi helyzetben. A tárgyi állapot a régi hagyományokat tükrözi, vagyis érzés nélküli testet, míg az alanyiban a férfiak leírásához hasonló nőkép tárul elénk. Tehát a belső gondolatvilágából, érzéseiből és tetteiből áll össze az alak.

Pályamunkám megírásához a szépirodalmi művek feminista olvasata mellett tanulmányokat, feminista kiáltványokat, elemzéseket, illetve összefoglaló műveket használtam fel.

Dolgozatomban a hangsúlyt a női testre, annak megkonstruálására helyezem, úgy, hogy közben bemutatom a női lélekben végbemenő folyamatokat, azok elemzése nélkül.

I.

A feminizmus meghatározása és története

I.1. A feminizmus meghatározása

A feminizmus fogalmát az irodalom szemszögéből nagyon találóan így lehetne összefoglalni:

„Kísérlet az irodalonkülönböző műfajaiban ábrázolt, női tapasztalat leírására, értelmezésére és újraértelmezésére, különösen a regényekben, kevésbé a költészetben és a drámában. Megkérdőjelezi a régóta fennálló domináns férfi, fallocentrikus ideológiákat [...], az irodalomban meglévő patriarkális attitűdöket és az irodalom férfi interpretációját [...]. A férfiszervezők és az irodalom férfiábrázolásának bírálataival, illetve a női írók privilegizálásával támadja az irodalmi érték férfi meghatározását. Ezen kívül megkérdőjelezi a tradicionális és a bevett férfi nézeteket a nők természetéről és arról, hogyan érznek, cselekednek és gondolkodnak a nők, illetve a férfiak feltételezése szerint hogyan érzenek, cselekednek és gondolkodnak, s általában miképpen viszonyulnak az élethez. Így megkérdőjelezi a férfi íróknak a nőkről táplált számos előítéletét és feltevését, nem kevésbé azt a tendenciát, hogy a nőket sztereotip módon ábrázolják.”²

Ugyanakkor, ha általánosan akarunk beszélni a feminizmusról, akkor azt mondhatjuk el róla, hogy egy olyan megmozdulás, melyben nők minden embert megillető alapvető jogokat követelnek. Továbbá a férfiak, mint csoport és a nők, mint egy másik klasszis között fennálló kapcsolatot új alapokra kívánják helyezni. Így láznak minden olyan törvény, hatalmi forma és szokásrend ellen, amely a nőket elnyomásba kényszeríti, függőségbe és alárendeltségbe helyezi, így állva az örök második helyen. Megoldására pedig egyetlen mód van, a nők tudatos összefogása és cselekedete a jogaik érdekében. Vagyis a feminizmus lényege a munkamegosztás ellen való tiltakozás. Hiszen ez a férfiak hatásköre alá helyezi a nyilvános szférát, vagyis a sportot, a munkát, a kormányzást és a háborút. Ezzel szemben a nők otthon végzik fizetés nélküli rabszolgamunkájukat és vállukon hordják a család minden terhét.³

2 Kádár Judit, Feminista nézőpont az irodalomtudományban. In: Helikon, 1994/4., 408 – 409. ld. J. A. Cuddon. Penguin Books 1992. 338. (Revised edition)

3 Susan Alice Watkins, Marisa Rueda, Marta Rodriguez, Nesze neked feminizmus. Ikon Kiadó, 1996. 3.

I.2. A feminizmus rövid története

A történelem során sok olyan nővel találkozunk, aki felemelték a hangjukat a női nemet ért sérelmek ellen. Így a gyökerei visszavezethetőek egészen a 15. századig. De ekkor még nem lehet szervezett mozgalomról beszélni. Az iparosodás során, a 17. században a két nem közötti egyenlőtlenség tovább nőtt, melynek hatására kiszorultak a nők a nyilvános szférából. A francia forradalomban aktív szerepet töltöttek be a nők, de sajnálatukra nem értek célta. A forradalom elején kiadott Emberi és polgári jogok nyilatkozata nem tartalmazta a jogaikat. Válaszul erre 1791-ben Olympe de Gouges megírta a Női jogok nyilatkozatát. Ezt követően 1792-ben Mary Wollstonecraft elkészítette A nők jogainak követelését. Művében nyilvánvalóvá teszi, hogy a nemek közti különbségeket a társadalom hozza létre.

A szervezett feminizmus előfutárai a 19. század fordulóján jelentek meg Angliában Új nők néven. Az egyenlő munkavállalás és oktatás mellett az élet minden területére kiterjedő szabad választás jogát követelték. E változatos nézetek mellett magánéletükben eltérő elveket vallottak, amelynek hatására negatívan bélyegezték meg, és szexuálisan túlfűtötnnek titulálták őket. Így egyre több olyan karikatúra és írás jelent meg, amely a férfiak félelmeit tükrözte. Ezáltal arra a felfedezésre jutottak, hogy az alárendelés nélküli nők fenyegetik, vagyis elnyomni szándékozik őket. Mindez az európai megmozdulással párhuzamosan jelentkezett az USA-ban is. Itt a nők szavazati jogáért folytatott küzdelem a rabszolgák felszabadításával egy időben zajlott.⁴

4 Susan Alice Watkins, Marisa Rueda, Marta Rodriguez, Nesze neked feminizmus. Ikon Kiadó, 1996., 4 – 169.

II.

A női nem megítélése a 20. század elején

II.1. A nőkről alkotott általános kép

A 19. század végén jelentkeztek az identitáskriszisek jelei, melyek a modernitás emberképének a válságba kerülésével hozhatók kapcsolatba. Ez az állapot eredményezte azt, hogy kialakítsanak egy másfajta rendet, amelyben azt sürgették, hogy jobban megismerhessék a társadalom és az identitás mélyen gyökerező rendszereit és az ezeket megbomlasztó mechanizmusokat. Ezt a törekvést fedezhetjük fel a szecesszió világnézetében és elképzeléseiben is. De ugyanakkor ez vezette a korszak nagy teoretikusait abban, hogy megalkossák az elméletüket az identitásról, a nemiségről, a nőiességről és a férfiasságról egyaránt.

Ebben a korban egy maradi, patriarchális társadalomszemlélettel van dolgunk. Ez a szemlélet azt hozta magával, hogy a nemek régimódi struktúrájába egy olyan nőkép rögzült be, amely alacsonyabb rendű mivoltát megtartotta. Tehát egy olyan állapottal van dolgunk, amelyet mesterségesen meg is erősítettek, ezzel biztosítva azt, hogy a nőknek ne sikerüljön, vagy legalábbis nagy erőfeszítést kelljen tenniük annak érdekében, hogy ebből kilábaljanak. Ezekben a felfogásokban a hagyomány és a maradiság mellett ugyan olyan meghatározó a női hatalmi törekvésektől, az egyenjogúsági mozgalmaktól, az emancipációtól való szorongás és félelem. Ugyanis a 19. század végére Európa-szerte megerősödött a nők emancipációs törekvése, a feminista mozgalom azon hulláma, amely már nem csak a politika és a család terén küzdött a nők jogaiért, hanem a munka, a szellemi élet és a művészet terén egyaránt.⁵

⁵ Zsák Judit, A női szubjektumról alkotott 20. század eleji kép „tudományos” alapjai és hatása a Nyugat-korszak nőfelfogására. In.: Varga Virág, Zsávolya Zoltán (szerk.), Nő, tükör, írás. Értelmezések a 20. század első felének női irodalmáról. Ráció Kiadó, Bp., 2009., 18.

II.2. Nőkről alkotott elméletek, eltérő álláspontok

II.2.1. Georg Simmel

Szociológiai és filozófiai cikkeket és tanulmányokat írt a nők társadalmi helyzetéről, amelyekben a nők védelmére kelt. Nagyon fontos ez a felfogás, hiszen ebben a korban a férfiszervezők többsége negatívan vélekedett a nők szellemi képességével kapcsolatban. Leghíresebb tanulmánya a *Női kultúra (Weibliche Kultur)*, amelyben a modern nőmozgalom jelentőségéről ír. „*kultúránk, alig néhány terület kivételével, teljesen férfikultúra. Férfiak teremtették az ipart és a művészetet, a tudományt és a kereskedelmet, az államigazgatást és a vallást, ezért nemcsak objektíve van férfias jellegük, hanem ismételt gyakorlásuk is sajátosan férfierőket követel. [...] Még a kultúra dologi elemei is férfias jellegűek, s ebből fakad az, hogy az elégtelen teljesítményeket minden elképzelhető területen lekicsinylően nőiesnek minősítik, s e téren a nők teljesítményét csak azzal tudják dícsérni, hogy »egészen férfiasnak« ismerik el. Ez nemcsak férfidölyfből ered – mintha a »férfias« már önmagában is értékes szinonimája volna -, hanem az a történelmi tény is kifejeződik benne, hogy kultúránk [...] voltaképpen csak a férfiak teljesítőkéességéhez igazodik.*”

Tehát szerinte a nőmozgalom jelentősége nem más, mint a nők azon szabadsága, amelyre törekcszenek. Továbbá az, hogy új kulturális minőséget teremtsenek, és a nők ne csak relatíve, hanem önmagukhoz képest is létezzenek, így ezáltal alkossanak és cselekedjenek úgy, hogy nem kerülnek állandóan összehúzásbe a férfiak által diktált szabályokkal és formákkal szemben. Ezt a gondolatmenetét egy későbbi tanulmányában folytatta, amelyben a történelem folyamán uralkodó férfi elv felől közelítette meg a nemekkel kapcsolatos eszmeftuttatást, és egyértelművé tette, hogy a nemekkel kapcsolatos kérdések elsősorban hatalmi jellegűek. „*a férfiak hatalmi helyzete biztosítja azt, hogy a férfinenem nem egyszerűen viszonylagos fölényben van a női nemmel szemben, hanem az általános emberivé váltan, egységesen normát szab az egyes férfi és női jelenségeknek. [...] Ami férfias, az ily módon objektívvá és tárgyilag mérvadóvá abszolútizálódik [...] a férfiasból létrejövő eszmék és eszményi követelmények is nemfeletti abszolútummá válnak.*”⁶

6 Zsák Judit, A női szubjektumról alkotott 20. század eleji kép „tudományos” alapjai és hatása a Nyugat-korszak nőfelfogására. In.: Varga Virág, Zsávolva Zoltán (szerk.), *Nő, tükrö, írás. Értelmezések a 20. század első felének női irodalmáról*. Ráció Kiadó, Bp., 2009., 20.

II.2.2. Otto Weininger

Nem és jellelem (Geschlecht und Character) címmel egy teljes könyvet publikált a női nem természet szerű alsóbbrendűségéről, amelyet a női jellem hiányosságainak, hibáinak és sajátosságainak részletes bemutatásával támasztott alá.

Könyvében több helyen hangot adott a feminista törekvésekkel szemben érzett indulatainak, és úgy gondolta, hogy a család és a munka világában megjelenő női függetlenedési törekvések a társadalmat megbomlasztó, veszélyes erők. Így elutasította a nőknek azon elképzeléseit, amelyek a személyes és anyagi emancipációra törekedtek, mert szerinte e függőség szükséges és egészséges korlátja a nőknek, hiszen a nőknek zabolátlan, fékezhetetlen ösztönlény-természetük van, amelyet megfékezni és irányítani kell. Weininger abban is biztos volt, hogy a függetlenség nem fogja boldoggá tenni a gyengébbik nem képviselőit. Mivel szerinte az emancipáció lényege, hogy a nő a férfi szellemi és erkölcsi szabadságára, teremtő erejére és érdeklődésére vágyik, illetve arra törekszik, hogy megszerezze őket. Valójában azonban nem vágyhat szabadságra, mert szolgaságra született. Továbbá szerinte a nő képtelen befogadni és elsajátítani a környezet és a nevelés által felkínált értékeket és eszméket, tehát intellektuálisan reménytelen, amelyen nem lehet segíteni.

Művében összehasonlítja a férfiakat a nőkkel. Ebben az összehasonlításban arra a következtetésre jut, hogy a férfi, aki szellemileg felsőbbrendű, vagyis a fej és az elme birtokosa, eszmeileg az árja fajt testesíti meg, míg ezzel szemben a nők, az alsóbbrendűek, akik olyan lények, amelyek a testre és az örömökre koncentrálnak, ezáltal elnyomásra születtek és így a zsidósággal helyettesíthetők.

Még tovább fokozza a dolgokat, azzal, amikor azt állítja, hogy a nők zabolátlan vággyal rendelkeznek, mert szinte minden egyes testrészük folyamatosan közöszlenni akar mindenkivel és mindennel, ami körülveszi őket. Vagyis minden egyes nő anya és prostituált egy személyben.

Továbbá könyvében egy olyan biszexualitás mellett érvel, amely állandó, nem pedig biszexuális hajlam. Ugyanis a *Nem és jellemben* a szakirodalomtól eltérően minden egyes élő sejt biszexuális természetéről beszél.

Publikációjában női és férfi ideáltípusokról is értekezik. Két szexuális típust tételez fel, az eszményi férfit (Mann) és az eszményi nőt (Weib). Azt ki is jelenti, hogy ez a két eszményi ideál a valóságban nem létezik. Csak a legkülönbözőbb állapotok vannak a nőiesség és a férfiasság között. Minden egyén Mann-ból és Weib-ből van megalkotva, és ezektől függ a végső jelleme. Noha Weininger eleinte a mindenkiben eltérő arányban jelenlévő „férfiasról” és „nőiesről” beszél, mégis, műve legnagyobb részében se nem tudja, sem pedig nem akarja megkerülni a nők alsóbbrendűségéről alkotott hagyományos nézeteket. Biszexualitás-elméletének felhasználásával megkülönböztet férfias nőket, amelyeknek az emancipált nőket tekinti. Rájuk a rövid haj, a férfias ruhák viselése, a

toalett teljes elhanyagolása, a tanulás, az ivás és a dohányzás a jellemző. Szerinte a dohányzás és az ivás harmadlagos nemi jellemző, tehát a férfiakkal veleszületett, úgy, mint a nőknél a kézímunkázás. Ugyan így a nőies férfiak meghatározása is igen sokat elárul az alapvető nőiességről, amelyet az erős házassági szükségletben, a hosszú hajban és a fűző viselésében lát. Véleménye szerint a Mann mindig öntudatosan él és gondolkodik, míg a Weib öntudatlanul és ösztönszerűen él, aki mindig és egészen szexuális és csak a Mann-tól kapja meg az öntudatosságot. Tehát minél több valakiben a Mann, annál öntudatosabb lény. Ezért véli lehetségesnek azt, hogy bármely emancipációra törő nőn észre lehet venni a férfias külső és belső jegyeket. Mindebből az következik, hogy felszabadulásra csak azok a nők képesek, akiknek a jellemében a Mann dominál. Tehát minden nő, aki szellemileg kiváló az átmeneti típushoz tartozik, és a kiválóságát csak a benne rejlő Mann-nak köszönheti. Így a tiszta nő a Weib, aki nem érzi szükségességét a kiválásnak és erre nem is lenne képes.

A nemek közti társadalmi szinteken fennálló különbségeket Freudhoz hasonlóan hatalmi viszonyrendszerek jelölésére használja. Tehát a férfias elv, a princípium, a hatalom birtokosa, míg a nőies ennek alárendeltje.

Mindezek után arra a megállapításra jut, hogy a női nem mentes a zseni minőségétől, mert nem birtokolja az alkotói génuszt, vagyis az észet. Az alkotói génusz pedig a mélységgel, tehát a személyiség összetettségével van kapcsolatban, amely összeegyeztethetetlen a nőiséggel. Szerinte a nő számára a gondolkodás és az érzés egy és ugyanazt jelenti, a kettőt nem tudja különválasztani egymástól úgy, mint a férfiak. Tehát, ha egy nő zseni vagy gondolkodó, akkor ő inkább férfi, semmint nő. Ugyanakkor arra is rájött, hogy a kreatív férfi feminizált a törekény önértékelése és a sérülékeny mivolta miatt.

Mindemellett nőképpével egyenesen összeegyeztethetetlen az anyasághoz köthető jóság, teremtő és befogadó erő, mert ez egy olyan ideált takar, amely az ösztönvilágban elveszik, lényegét onnét meríti és a férfihoz képest hitvány, alacsonyabb rendű teremtés, amely az alkotó zseni ideáljától távol áll, hiszen csak egy biológiai ösztönlény.

Végül könyve zárszavában a szexualitással való teljes szakítást ajánlja. De ahhoz, hogy ez megvalósulhasson, a nők nevelését a férfiakra kell bízni, mert ők rá tudnák bírni a nőket a szexuális önmegtartóztatásra, az absztinenciára. Arra viszont nem ad választ, hogy mindezek után hogyan képzelel el az emberiség fennmaradását.⁷

7 Zsák Judit, A női szubjektumról alkotott 20. század eleji kép „tudományos” alapjai és hatása a Nyugat-korszak nőfelfogására. In.: Varga Virág, Zsávolya Zoltán (szerk.), Nő, tükör, írás. Értelmezések a 20. század első felének női irodalmáról. Ráció Kiadó, Bp., 2009., 19 – 35.

II.2.3. Sigmund Freud

Freud pszichoanalízise volt a 20. század elejének egyik meghatározó szellemi áramlata, amely a századelő nőképeinek egyik sajátos felfogását adja. Ez a szemléletmód további rendkívüli újító szellemű elképzeléssel szolgált a modern ember vágyairól, önismeretéről és szorongásairól. Elmélete kialakításánál azt figyelhetjük meg, hogy Freudot erősen befolyásolta korának az életkorról, fajról, politikáról és szexualitásról való elképzelése. Ugyanakkor megállapításai nem voltak pontosan meghatározott tudományos tények, amelyekre igen jó példák klinikai esettanulmányai. Hiszen megfigyelései önmegfigyelésen alapultak, így a következtetései is csak a bécsi középosztálybeli egyének mintáján alapult. Továbbá a betegek beszámolóit oly módon használta fel, hogy azok a saját értelmezéseit támasztják alá. Sokat vádolták azért, hogy elképzelései nemileg egyoldalúak, mert már a legkorábbi munkáitól kezdve sokkal teljesebben és pontosabban adott számot a férfiak fejlődéséről, mint a nőkéről. Habár a kezdetek kezdetén az ember pszichoszexuális fejlődését csak úgy tudta elképzelni, hogy feltételezett egy biszexuális lényt, akiből majd csak a társadalmi környezet hatására alakul ki a férfi, vagy a nő. A hagyományos fejlődést csak egy test és egy nem függvényében tudta elképzelni. Ez volt a férfi. Hiszen ezt a fejlődést csak hozzá képest tudta elgondolni. Ugyanúgy, mint az őt megelőző évszázadok tudósai, akik felállították az ún. egynemű modellt. A pozitívumok kapcsán nem is feltételezte, hogy a nők fejlődésének lehetnek olyan önálló, sajátos jegyei, amelyek csak rájuk jellemzőek. A negatív jelzőkkel kapcsolatban ő is olyan bőkezűen bánt, mint más gondolkodók, akik a nők szellemi és fiziológiai alsóbbrendűségét hirdették. Így ő olyan negatív jelzőket tulajdonított nekik, mint a fejletlen igazságérzet, féltékenységi, hiúság, szégyenérzet és a civilizációban való részvétel hiánya. Továbbá szerinte a nő jellemének sajátossága szexuális passzivitás, valamint a férfiakéhoz képest alacsony, kevésbé fejlett erkölcsi érzék. Elmélete Weiningerhez hasonlóan férfiasnak tekinti a kreativitást, az alkotást, az aktivitást és azokat a nőket, akik a hagyományos női szerepköröktől eltérő területen válnak sikeressé.

Igazán nagy jelentőséggel bíró és sajátos nőiség-értelmezését az *Álomfejtés* című művében adta. E művét tartotta a legnagyobb jelentőséggel bíró tudományos művének és egész munkásságának az alapkövének. E művében szerepel egy álom, amely egy bizonyos Irma nevű betegéről szól. Ezt az álmát tekinti a pszichoanalízis alapító álmának, mivel ezen mutatja be először az álomfejtés módszerét. Ugyanakkor ez a példa átvitt értelemben is igen sokat mond a nők és a férfiak korabeli viszonyáról. Arról, hogy ekkoriban a férfiak milyen nagymértékben nem tudtak mit kezdeni a nőket érintő általános problémákkal és hogy mennyire félreértették őket.

Nőfelfogásának második igen fontos dokumentuma a *Dóra-esettanulmány* (*Bruchstück einer*

Hysterie-Analyse [Dora], 1905). Ez az esettanulmánya a férfidominancia reprodukciójáról és a saját fallocentrikus gondolkodásáról, semmint egy nő problémáiról szól.

Freud a biológiai meghatározottság jegyében arra alapozta elméletét, hogy sorsunk egyben anatómiánk is, és így a nemek közti anatómiai különbségek miatt alakultak ki a lelki következmények és ezek a következmények formálják a férfi és a női nemi identitást. Két tanulmányában, *A gyermekek szexuális elméleteiről (Über infantile Sexualtheorien, 1908)* és *Az Ödipusz-komplexus eltűnése (Der Untergang des Ödipuskomplexes, 1924)* címűekben azt boncolgatja, hogy a lányok nemi fejlődésük során már igen korán szembesülnek saját tökéletlenségükkel. Ez a fallikus szakaszban megy végbe, ami 3 – 5 éves kor között van jelen. Ekkor azzal kell rádöbbenniük, hogy ők nem férfiak, és így péniszük sincs, csak a férfiak nemi szervéhez hasonló, csökevényes klitorisz maradt a számukra. A lányt az apja és a pénisz iránti birtoklási vágy hajtja, így hatalmi vágy és irigység keríti a hatalmába. Mindezért pedig az édesanyját okolja, hiszen kasztráltnak érzi magát. Így ebből következik, hogy még a nők is leértékelik saját nemüket, és ezáltal számukra az a természetes, hogy már óvodás korukban sokkal jobbnak látják a férfiak nemi szervét. Ezáltal kisebbségi érzésük támad.

Egy másik tanulmánya szerint, amely *A nemek közötti anatómiai különbségek néhány lelki következménye (Einige psychische Folgen des anatomischen Geschlechtsunterschieds, 1925)* címet viselte azt fejtegette, hogy a fallikus szakasz után a nők fejlődése három irányba folytatódhat. Tehát a nő vagy neurotikus lesz, vagy férfiasság-komplexus keríti hatalmába, vagy a harmadik lehetőség, hogy normális nővé válik. A normális nő alatt pedig azt érti, hogy megfelel a hagyományos nemi szerepének, és így a pénisz utáni vágyát a gyerek utáni vágy váltja fel. E téma végett, úgy, mint sokan mások Freud sem felejt el negatívan méltatni a feministákat. Hiszen szerinte a feministák emancipációs és hatalmi törekvései nem mások, mint a nők kasztrációs szorongásai, amelyek elhúzódtak és péniszirigységben nyilvánulnak meg. Hiszen a nők a pénisz által megtestesített paternális, vagyis atyai hatalomra vágnak, és ez az, amiben az egyenjogúság után sóvárognak. Szerinte ez igen káros hatással bír a felettes én kialakulására nézve, ezért nem érheti el a nőnél a kellő erősséget és a függetlenséget.⁸

⁸ Zsák Judit, A női szubjektumról alkotott 20. század eleji kép „tudományos” alapjai és hatása a Nyugat-korszak nőfelfogására. In.: Varga Virág, Zsávolya Zoltán (szerk.), *Nő, tükrök, írás. Értelmezések a 20. század első felének női irodalmáról*. Ráció Kiadó, Bp., 2009., 34 – 38.

III.

A nőiesség megjelenése az irodalomban

III.1. A nőies írás meghatározása

A 20. század volt az, amikor az emberek igényeinek engedve hozzáfogtak a nőies írásmód meghatározásához. A feminista irodalomtudomány eleinte revíziós, vagyis ellenőrző, felülvizsgálati szövegértelmezést folytatott. Majd erről fokozatosan áttért a nők által írt irodalom vizsgálatához. Ezt követte egy másfajta vizsgálat, mely a nők, mint írók vizsgálatát tartalmazta. Ebből kifolyólag a tárgya a nők által írottak története, ennek témái, stílusa és szerkezete lett. Emellett vizsgálta még a nők kreativitásának pszichodinamikáját, vagyis a lelki állapotok egymásra és a testre való hatását is. Ugyanakkor ebben a vizsgálatban megjelent az egyéni és a kollektív, vagyis közös, együttes női karrier értelmezése is. Továbbá kitértek még a női irodalmi hagyomány fejlődésére és ennek törvényszerűségeire is.

Patricia Meyer Spacks *A női képzelet (The Female Imagination)* című művében rávilágított arra a tényre, hogy korábban igen kevés teoretikus, elmélkedő foglalkozott a nők által írottakkal. Tanulmánya igen széleskörű volt, és ezáltal a feminista irodalomszemléletben, irodalomtörténetben új fejezetet nyitott. Miközben újra és újra rákérdezett arra, hogy vajon miben is különbözik az, amit a nők írtak attól, amit a férfiak írtak, és maga a nőiség miként határozta meg azt az írásmódot, kifejezésmódot.

A nők által írtak különbözőségét, másságát »törékeny divergenciának« (delicate divergence) nevezte. Ezzel adta az emberek tudtára, hogy a női írás mennyire finom, és szinte megfoghatatlan a természetű. Mindemellett ez a divergencia egy kihívás is. Kihívás, mert arra készítet bennünket, hogy az apró, de mégis alapvető eltéréseket ugyanolyan egyforma finomsággal és pontossággal határozzuk meg. Ez azért nehéz, mert a női írás története során igen sok tapasztalat halmozódott fel a kirekesztettség révén.

Összegezve: a nők által írt művek egymástól sajátágosan különböznek, és ennek a különbözőségnek a meghatározása igen kényes és igényes feladat.

A női írásról szóló elméletek négy egymástól különböző modellre épülnek. Az első a biológiai, a második a nyelvészeti, a harmadik a pszichoanalitikai és végül a negyedik a kulturális különbözőség. Mindegyik azt tűzte ki céljául, hogy meghatározza a női író és maga a női szöveg

jellegzetességeit és ezeket megkülönböztesse egymástól és a férfiak által írottaktól.⁹

III.2. Hélène Cixous és A medúza nevetése, mint női diszkurzus

A medúza nevetése Hélène Cixous legismertebb feminista elméleti szövege, mely 1976-ban jelent meg *Le rire de Méduse* címmel. Művét egy feminista mozgalmi kiáltvány stílusában írta, de ugyanakkor rendkívül poétikus, költői és számos metaforával, irodalmi és pszichoanalitikus utalással telített szöveg. Kiáltványa jogokat követel a női alak önkifejezése és diszkurzusa beszéde, vagyis az écriture féminine számára. Az écriture féminine-t általában igencsak leegyszerűsítő módon „női írásnak” szokták fordítani. Az tény, hogy szó szerint ezt jelenti, de itt ennél sokkal többről van szó. Hiszen ez egy nagyon erősen metaforikus elmélet, melyet már a címe is magába foglal.

Itt a Medúza, akárcsak a bibliai Judit, a kasztráló női hatalmat jelképezi. Az, hogy ez mennyire így van, azt bizonyítja Freud Medúza-értelmezése. Hiszen Freud a medúzafejet a kasztrációs félelem szimbólumaként határozta meg. Tehát a medúzafej értelmezése alkalmat adhat a férfiasság jelentésének a nőiség felől való újraolvasására. Hiszen Freud szerint, aki kővé válik az a medúza levágott feje miatt és annak láttára válik azzá, vagyis az anya miatt, ha az látni engedi nemi szervét, a hiány helyét. Vagyis a legnagyobb trauma az anyánál meglévő péniszhiány ténye.

Így elmondhatjuk azt, hogy Cixous azért szerepelteti kiáltványa címében a Medúzát, hogy rájátszom a félelmet keltő fallikus, férfias anya freudi értelmezésére. Ezzel pedig utalva a patriarhális, hagyományos, régimódi tradíció fallogocentrikus¹⁰ nőértelmezésére.

Így azt mondhatjuk, hogy az écriture féminine egy eszköz, mely segítségével megdönthető, vagy legalábbis megkérdőjelezhető a nőt alárendelő politikai, szociális és kulturális rend. Szerinte a nők számára az írás az maga a hatalom, mert csak ezáltal alakulhat a nő a társadalom, a kultúra önálló és önazonos, következetes, következtető és cselekvő alanyává. Tehát amikor Cixous az écriture féminine szükségességéről ír, akkor őt az írásnak a személyiségalkotó, szubjektumalkotó ereje érdekli.

Véleménye szerint az écriture féminine, az egy olyan beszédforma, melyet női vélemény, szexualitás és nyelv kapcsán írnak. Vagyis nem más, mint egy élő, intenzív és tudattalan testtudat, melyet csak az írás segítségével, annak gyakorlatával lehet kibontani. Tehát ebben a

9 Elaine Showalter, A feminista irodalomtudomány a vadonban – A pluralizmus és a feminista irodalomtudomány. In: Helikon Irodalomtudományi folyóirat. 1994/4., 422 – 424.

10 A fallogocentrikus Derrida egybevont kifejezése, mely azt jelenti, hogy a logoszcentrikus (észközpontú) tradíció egyben férfiközpontú (falloszcentrikus) is. Vagyis e kifejezés szerint az európai filozófiai tradíció a nőket szimbolizáló jegyeket lenézi, értéktelennek tartja.

http://mmi.elte.hu/szabadbolcsesz/index.php?option=com_tanelem&id_tanelem=139&tip=0

szövegkörnyezetben nem csak a nőről szóló írás lesz, hanem ennél jóval több, egy olyan beszédmóddá válik, melyen keresztül a nőiség valósága elemezhetővé válik. Vagyis nemcsak a szó szerint vett szövegírás lehet *écriture féminine*, hanem bármiféle női önkifejezőmód és önmegvalósítás.

Így elmondhatjuk, hogy az *écriture féminine* egy újfajta viszony a „*Mi a nő?*” kérdéséhez. Ez azt jelenti, hogy az ilyen típusú felvetések megnövekedése nem a kérdés szintjén, hanem sokkal inkább ezek hátterének a megértésével és vizsgálatával magyarázható. A nőiség az írás mellett egyre jobban és egyre több formában megjelenik, úgy, mint egy lét- és látásmód. Ezzel megszületik egy újfajta önkifejezői módozat, amely kiegészíti és egyben kétségbe is vonja az eddigi, a patriarchális tagolási formákat.

Kiáltványa kulcsszó lett a feminista elméletírók körében, de mindemellett igen sok kritikát is kapott. A negatív kritikák azt hánytorgatták fel, hogy a női írás létezésének állítása lehetetlen, mert egy olyan dolgot akar keretek közé foglalni, amit nem lehet. Ez pedig egy mai napig fennálló félreértés a szöveggel kapcsolatban. Mert ebben az elméletben nem arról van szó, hogy ki lenne gyűjtve minden egyes jellemző jegy, ami a nőkre és így a női írásra is jellemző, vagy legalábbis feltételeznék azokat. Pont az ellenkezője figyelhető meg nála, mert itt az írás sokkal inkább etikai és politikai fogalom, mint irodalmi. Továbbá gyakori kritika még, hogy elméletében nem állít fel egységes elgondolást, mely segítségével megfejtethetnénk a női írás jellegzetességeit. Számára nem az a fontos, hogy létezik-e egy konkrét szabály, amellyel a szövegek elemzésekor megállapíthatjuk, hogy azt az adott szöveget nő vagy férfi írta-e, vagy, hogy női vagy férfi szöveg-e. Sőt minden ilyen, vagy ehhez hasonló próbálkozás korlátozó, mert a női írás jellegzetessége pont abból fakad, hogy határtalan. A kritika még egy problémás pontot felfedezni vél a szövegében, mégpedig azt, hogy a testet, a női szexualitást és az anyaságot úgy határozza meg, mint a nők közös jegyét. Pedig ez a női beszéd nem a valóságban megélt anyaság maradványa, nem is ahhoz kapcsolódik, hanem a preödipális fázis képzeletbeli maradványa. Pont emiatt a megakadályozhatatlan női hatalom és szabadság képét vetíti ki. Így sokkal inkább értelmezhető egy feminista képzeletbeli jövőként, mintsem egy tárgykapcsolati elemekre építő, anyaság-központú feminista elméletként.

Célja elérése érdekében arra szólítja fel a nőket, hogy írjanak, és így alkossanak saját beszédet, amit fegyverként tudnak felhasználni az őket alárendelt pozícióban tartó berendezkedés ellen. Ugyanakkor teremtsék meg magukat, a nőt mint szubjektumot, melyben a nő többé már nem lesz tárgy, hanem alanyi pozícióba kerül és már nem lesz elfojtható a nőisége.

Nagyon fontos, hogy ennek az elméletnek van gyakorlati megjelenése is. A különbözőség megjelenítésének négy problémaköre körvonalazódik:

1. A nőiség kifejeződését lehetővé tevő nyelvhasználat és az írás sajátossága.

2. A női test és lélek, a tudatalatti, a tudattalan felértékelődése.
3. A hagyományos irodalomban megformált női alak elutasítása, és annak igazabb irodalmi ábrázolása.
4. Az anya és gyermeke preödipális, vagyis befogadó szakaszban lévő kapcsolatának az újrafelfedezése.¹¹

III.3. A különbözőség megjelenítődésének négy problémaköre

Ez a négy problémakör az, amely megkülönbözteti a férfias írást a nőiestől. Ezeket, vagy legalábbis nagyon hasonlóakat minden feminista műben fel lehet fedezni. Ugyanakkor nagyon fontos, hogy ez a feminin vonás nemcsak a nők által írottakra vonatkozik, hiszen férfiszerzők is írhatnak nőiesen. Tehát a nőies írás nem genderfüggő. Így a példáimban hármas csoportosítást alkalmazok. Az első két csoport női, míg a harmadik szekció férfi szerzők műveit tartalmazza. Ezzel is igazolva, egymás mellé állítva, hogy ugyan jelen van a különbözőség, de a feminin írás nem genderfüggő.

III.3.1. A nőiség kifejeződését lehetővé tevő nyelvhasználat és az írás sajátossága.

A női írás és a női nyelv

A nyelvészeti és textuális elméleteknek a középpontjában azok a vizsgálatok állnak, amelyek a női és férfi nyelvhasználat között megmutatkozó eltéréseket kutatják. Így olyan kérdések foglalkoztatják őket, hogy a biológia, a kultúra vagy a szocializáció fogalmaival mennyire meghatározhatóak ezek a nemi eltérések. Továbbá lehetséges-e az, hogy a nők létrehoznak egy saját nyelvet. Illetve a beszédet, az olvasást és az írást mennyire határozza meg a gender.

Összegezve: a feminista irodalomtudománynak a nők nyelvi megközelítésére kell koncentrálnia. Vagyis arra, hogy adott helyzetben mit választanak a rendelkezésükre álló szókészletből, továbbá beszédüket mely tényezők határozzák meg. Tehát a probléma gyökere abból fakad, hogy megtagadták a nőktől a nyelvhasználat jogát, némaságra kényszerítették, így körülírásba és mellébeszélésbe taszították őket.¹²

Ez jelenik meg, vagyis a nőiség kifejeződése, annak sajátossága és annak mivolta a következő példákban.

¹¹ Zsák Judit, A pszichoanalitikus elméletek hatása a társadalmi nem és a női szubjektum felfogására – különös tekintettel Hélène Cixous munkásságára. Doktori disszertáció. Pécs, 2009., 103 – 116.

¹² Elaine Showalter, A feminista irodalomtudomány a vadonban – Pluralizmus és a feminista irodalomtudomány. In.: Helikon., 1994./4., 427 – 430.

III.3.1.1. Kortárs világirodalom (női szerzők)

Ezekből az idézetekből fény derül a sajátos női jellemre és kifejezésmódra. Arra, hogy már nincsenek hallgatásra ítéltetve, így bátran írnak a tetteikről és arról is, hogy velük mit cselekedtek. Meglepő részletességgel írják le a brutalitást, a vágyaikat, a szexualitásukat és a saját viselkedésüket, miközben betekintést nyerhetünk életükbe, hétköznapijaikba.

Az első idézetben a szexuális bánatalamzás nyílt, szépirodalmi formáját láthatjuk. A rövidmondatos megoldással erősíti a mondandóját. A hallott szöveghez hasonlóvá teszi. Így olyan érzésünk támad, mintha jelen lennénk. Szinte átéljük a főhősnő szenvedéseit, megpróbáltatásait.

"A tejkenyhen nyomtak neki a fagyasztóládának, valami könyökcső gyilkolta a hátam. Sírni kellett, ahogy a sliccükkel szerencsétlenkedtek.

Sírni kellett az egésztől.

*Rettenetesen szétbarmoltak. Üres szavak, de ha valaki netán nem hallotta volna: rettenetesen szétbarmoltak."*¹³

Ezzel szemben a második idézetből egy háziasszony hétköznapijának a megjelenítését láthatjuk.

*„De Szonyecskának eszébe se jutott, hogy szomorkodjon a sorsán, s irigyelje a magasröptű elfoglaltságokat: tisztára mosta a tányérokat, edényeket, szenvedélyes igyekezettel főzött, utánanézett a recepteknek, melyeket szétfolyó tintával írt ki nővére könyvéből Jelena Moholec főzőiskolájából, kondérban forrázta a fehérneműt, kékített és keményített...”*¹⁴

III.3.1.2. Kortárs magyar irodalom (női szerzők)

"Fölveszem majd az amerikai ruhám, a fehéret, amelyiken kék és narancsszínű virágok futnak körbe, amelyik legutoljára akkor volt rajtam, amikor a klarinétos fiú után és az előtt, hogy megismerkedtem a férjemmel, két barátnőmmel elmentünk a városba. Lányokkal különben nem szoktam városba járni, akkor is ez volt a hiba. A villódzó fényektől félvakon és hanyagul támasztottam a fal mentén futó pultot, elképzeltem a harsogó zenében meg-megránduló csípőm, de magam előtt csak néhány katonát láttam, amint vigyorogva egyre közelebb kerülnek. Nem igazán volt az én formám az a szórakozóhely, nem is éreztem igazán jól magam, haza akartam menni, de a barátnőimet mégsem hagyhattam cserben. Megpróbáltam lezserül támaszkodni. A levegőtlen, meleg helységben viszketni kezdett a tenyerem, ezért megvakartam, oda sem figyeltem, zakatolt a fejem, száraz volt a szám, a narancslé és a vodka émelyítő és undorító volt, pontosan azt éreztem,

¹³ Anna Gavalda, Catgut, Csak azt szeretném, ha valaki várna rám valahol Magvető Könyvkiadó, [é.n.], Bp., 116.

¹⁴ Ljudmila Ulickaja, Szonyecska. Magvető Könyvkiadó, [é.n.], Bp., 56.

amit néhány évvel korábban, amikor néhányszor elmentem a palicsi diszkóba. Egyszerre voltam porszem és bazári majom-fehéren villogó ruhában. És akkor egy olajszagú, zöld ingbe bújtatott kar ért hozzám deréktájon. Azt hiszem, katonát még nem rúgtak úgy tökön, legalábbis azon a szórakozóhelyen nem. Szép rúgás volt, begyakorolt, a gyerekkoromból hoztam magammal. Akkor döntöttem el végképp, hogy lányok társaságában nem járok szórakozni, és többé nem húzom fel az amerikai ruhám.”¹⁵ Ebből az idézetből látszik, hogy mit gondol, mit érez, és hogyan látja a világot a nő. Észrevehető, hogy független a férfitől, de mégis mintha azok úgy gondolnák, hogy nem, és így megpróbálnák megtenni mindazt, amit eddig megtehettek. De ugyanakkor az is megállapítható belőle, hogy hiába akarják ezt, a nő emancipálódott és így szabad akaratral rendelkezik, aki meg is tudja védeni önmagát.

III.3.1.3. Kortárs férfiszerzők (magyar és világirodalom)

Az előző két csoporthoz nagyon hasonlító idézet következik, de most férfi tollából. Ezzel bizonyítva, hogy a feminin írásmód ugyan a nők sajátossága, de vannak férfiak, akik ezt el tudták sajátítani. Így egy tanulható írásmódról beszélhetünk, mely nem genderspecifikus. Csupán feminista látásmódot követel.

„Bernarda Cabrera, a kislány anyja és Casaldueiro márki rang nélkül született hitvese aznap reggel egy drámai hatással járó hashajtóadagot vett be: hét antimonpirulát egy pohár barna cukorba keverve. Valaha amolyan szilaj mesztic szépség volt, az úgynevezett pultarisztokrácia sarja: izgalmas és vérszomjas fenevad, aki mellől minden táncosa kidől, és akinek mohó öle egy kaszárnyát is jóllakatott volna. Aztán a sok erjesztett cukornádlétől, meg a táblaszámra magába tömött kakaótól lassan kikopott a világból. Cigányszemének fénye kialudt, jókedve lehervadt, mérget nyelt és epét okádott, hajdani szirénteste püffedten rengett és zöldessárga színben játszott, mint egy háromnapos halott, és olyan nagyokat és bűdöseket szellentett, hogy a szelindekek ijedten felugattak. Már alig hagyta el a hálósobáját, és akkor is anyaszült meztelenül vagy legfeljebb valami gézlebernyegben, mely alatt nem volt semmi, és ettől még meztelenebbnek látszott.”¹⁶ Szerző ismerete nélkül szinte lehetetlenség lenne megállapítani, hogy férfi vagy nő írta-e ezt a szöveget. Mivel annyira valóságűen, részletesen mutatja be, főként a tetteivel a nőt.

¹⁵ Lovas Ildikó, Spanyol menyasszony – (Lány, regény). Kalligram, Pozsony, 2007., 267 – 268.

¹⁶ Gabriel García Márquez, A szerelemről és más démonokról. Magvető Könyvkiadó, Bp., 1971., 15.

III.3.2. A női test és lélek, a tudatalatti, a tudattalan felértékelődése

A női írás és a női test

A biológiai feminista irodalomkritika elítélendőnek tartja a nők anatómiai alacsonyabbrendűségét. Így a test a képzelet forrásaként konstruálódik meg. A biológiai megközelítésű feminista irodalomtudomány az író testét kívánja egy bensőséges és vallomásos formában megjeleníteni. Vagyis ezeknek az anatómiai képalkotásoknak a vizsgálata mindaddig eredményes, amíg nem pusztán a biológia eszközürendszerét használjuk fel, hanem az ezen kívül eső tényezők szerepét is megvizsgáljuk. Ezek az eszmék igen fontosak, hiszen általuk válik megérthetővé a nők fogalmi nyelve, amelyet a társadalomban betöltött szerepükkel kapcsolatban alkottak meg. Ugyanakkor olyan nőkép sem láthatott napvilágot, melyben a társadalomban betöltött szerep, a hagyományosan elfogadott nézetek ne játszott volna szerepet.¹⁷

A nők írásai és a női lélek

Ezzel az úgynevezett pszichoanalitikai beállítottságú feminista irodalomtudomány foglalkozik, amely a feminin írásmód másságát az alkotó lelkében, lelki világában, az ott lezajló folyamatokban, illetve a társadalom és az alkotás folyamatának a viszonyában határozza meg. Ez az elmélet pedig nem más, mint a női lélekről, vagyis pszichéről és énképről alkotott modell, mely úgy véli, hogy ezt a lelki világot és énképet maga a test és a nyelv fejlődése, illetve a nemi szerep társadalomba való beilleszkedése alakítja. Vagyis ez a pszichoanalitikus modell a fallosz hiányát helyezi a középpontba. Úgy véli, hogy a női írás középpontjában a pénisz-irigység, a kasztrációs komplexus és az ödipusz fázis áll. Ezek azok a koordináták, melyek meghatározóak a nyelv, a kultúra és a fantázia világában. Tehát akárcsak a freudi pszichoanalízis elméletében, itt is a hiány állapotát a feminin fogalmával határozzák meg. Napjainkban eléggé népszerűvé vált ez a modell, és így sok feminista gondolkodó úgy véli, hogy ez a freudi nézőpont az irodalomtudomány hatékony eszközévé válhat. De ennek az elgondolásnak állandó harcot kell vívnia a hátrány és a hiány problémakörével. Úgy vélik, hogy a nők által írottak különbözősége és az írás eltérő természete csupán abból eredeztethető, hogy a nőknek zavar van az identitásukban. Olyannyira, hogy már zaklatottnak számítanak. Hiszen az író nők a nemüket akadályként élik meg, egy hátráltató hiányosság formájában. Ezt pedig azzal támasztják alá, hogy például a 19. századi író nők a

¹⁷ Elaine Showalter, A feminista irodalomtudomány a vadonban – Pluralizmus és a feminista irodalomtudomány. In.: Helikon Irodalomtudományi Folyóirat, 1994/4., 424 – 427.

szövegeikben megjelenítették a saját problémáikat. Így megírták az étvágytalanságukat, paralízisüket, tériszonyukat és örülségüket.¹⁸

III.3.2.1. Kortárs világirodalom (női szerzők)

Az idézetből szimplán a tudattalanra derül fény. Itt a test mellékessé válik, egyenesen hátráltató tényező, melytől meg kell szabadulni.

"Én voltam a strandon az egyetlen lány, akin szoknya volt és magassarkú cipő, megértettem hát, hogy feltűnő jelenség lehetek. Egy idő után le is vettem a lakkcipőmet, mert folyton elmerült a homokban. Mulatságos volt arra gondolni, hogyan áll majd az ezüstös fatörzsön, s mutat valamiféle páros lélekmágnestűként a nyílt tenger felé, mikor én már rég halott vagyok.

Játszadózni kezdtem a táskámban a zsilettes dobozzal.

Akkor jöttem rá, milyen ostoba vagyok. Zsilettpengém van ugyan, de hol a meleg fürdő?

*Gondoltam mi lenne, ha kivennék egy szobát. A sok kis nyári lak közt majd csak akad egy penzió. De nem volt csomagom. Ez pedig gyanút kelthet. Meg aztán a penziókban mindig éppen be akar menni valaki a fürdőszobába. Alighogy megtenném, alig bújnék be a kádba, már kopognának az ajtón."*¹⁹ Az idézet elején ugyan szó van a testről, a megjelenésről, de az mellékes, hiszen az, amit tenni kíván az alany, az sokkal fontosabb. Tudjuk, hogy véget akar vetni az életének. Azt, hogy miért az nem derül ki, csak a tervezgetést látjuk. De biztos, hogy történt vele egy olyan megrázó eset, melyet nem tud kitörölni, mely mélyen beleivódott a lelkébe, így a tudatalattija egy zavart idéz elő benne, mely hatására meg akar szabadulni a testétől.

*„Teljesen meztelen volt, csak a csípője és a nyaka körül takarta a vörös és kék tollakból varrt vékony szalag. Viharos mozdulataiból olyan szabadság áradt, olyan kirobbanó életkedv, hogy a közönség felállt, tapsolt, dobogott, fűtyült, kiabált."*²⁰ Itt nem lehet pszichikai folyamatokat látni, csupán egy cselekedetet, melynek a test van a középpontjában. Nem részletes leírás, mégis magával ragadó. Szinte együtt táncolunk a táncosnővel és látjuk a viharos gesztusait, mozdulatait, a vidámságát.

18 Elaine Showalter, A feminista irodalomtudomány a vadonban - Pluralizmus és a feminista irodalomtudomány. In.: Helikon., 1994/4., 431 – 434..

19 Sylvia Plath, Az üvegburra. Európa Könyvkiadó, Bp., 2010., 183.

20 Theresa Révay, Párizs fehér fényei. Athenaeum Kiadó, Bp., 2010., 223.

III.3.2.2. Kortárs magyar irodalom (női szerzők)

Az előző részhez hasonlóan ebben is az irodalom világában megjelenő női lélekkel foglalkozik az első idézet. Ebben egy megdöbbentő leírását lehet látni a háború okozta brutalitásnak. Meghökkenítő részletességgel tárul elénk a szexuális zaklatás, egy védtelen nő megerőszakolása.

„A következő kép maradt meg bennem: guggolva körbevesz nyolc-tíz orosz katona, hol egyik fekszik rám, hol másik. Megszabták az időt, hogy egynek mennyi jut. Nézték egy karórát, időnként gyufaszálat gyújtottak, az egyiknek öngyújtója is volt, mérték az időt. Sürgették egymást. Kérdezte az egyik: »dobro robota?«

Nem mozdultam. Azt hittem, hogy ebbe belehalok. Persze, nem hal bele az ember. Kivéve, ha eltörik a gerincét, de akkor sem azonnal.

Hogy mennyi idő telhetett el és hányan voltak, nem tudom. Hajnal felé értettem meg a gerinctörést. A következőt csinálják: az ember két lábát a válla fölé hajtják, és térdelésből feküsznek bele. Ha valaki ezt túl erősen teszi, elroppan a nő gerince. Nem, mert akarják, hanem a fékevesztett erőszak miatt. A csigába tekert nőt a gerince egy pontján lökik előre-hátra, s észre sem veszik, hogyha elroppan. Én is azt hittem, hogy megölnek, hogy a kezük között halok meg. A gerincem megsérült, de nem törött el. Mivel egy ponton gördül ilyenkor az ember, sebes lett a hátam, ebbe a sebbe beleragadt az ingem és a ruhám, mert vérzett, de csak később vettem észre. Annyi minden fájt, hogy ezt nem vettem észre.

(Többször tűnődünk Minával, hogy hány perc, hány katona volt ez az éjszaka. Vele is ugyanezt csinálták egy másik szobában. És miért mindig a padlón?)”²¹ Az idézetből szépen kivehető egy nő rettegetése és megadása. Megadja magát, hogy akkor talán kevesebbet fog szenvedni és hamarabb túl lesz a dolgokon. Ugyanakkor a teste is megjelenik, de az csak másodlagos az átélt szörnyűségekhez képest. Itt a test csak annyira van megkonstruálva, hogy tudjuk, mi történik vele, de részletes leírását nem látjuk annak.

A második idézetben a test dominál. A lélek meg sem jelenik csak a test. Az, mellyel nap, mint találkozunk. Ennek egy részletes leírását látjuk.

„Nem volt különösebben szép, az élmezőny alja, a középmezőny teteje, ha nagyvonalúak vagyunk. Ha szigorúbban vesszük, akkor egy alacsony, kicsit hajlott hátú, lapos fenekű nőre gondolunk, aki sűrű haját magas kontyba fésülte, s hogy ne kelljen állandóan megmosnia, kimosni belőle a sót, napot, homokszemeket, hetente csak egyszer bontotta ki: zsírosan fénylett a hajkorona az oleanderfa rózsaszín virágai között.”²²

21 Polcz Elaine, Asszony a fronton – Egy fejezet életemből. Jelenkor Kiadó, Pécs, 2005., 111.

22 Lovas Ildikó, Kijárat az Adriára – James Bond Bácskában. Kalligram, Pozsony, 2006., 218.

Ugyan ebben a regényben találkozunk még ehhez hasonló nőleírással. „*Lágy, redőzött teste volt, fölösleges kilóknak nyoma se, csak az idők finom vonulatai, apróbb megereszkedések mélyítették árkait.*”²³ Mindkét idézet közös vonása, hogy a test megjelenítése már-már tárgyiasított formában történik. Hiszen a főhősnők cselekedetiről semmit sem tudunk meg, mégis magunk előtt látjuk őket. Ezeket a patriarhális, régimódi szemlélet jellemzi. Így van egy sajátosságuk, méghozzá az, hogy női szerző úgy írt a nőkről, ahogyan férfiak szoktak.

III.3.2.3. Kortárs férfiszexológusok (magyar és világirodalom)

Az első példában a női test, lélek és a tudatalatti egyaránt megtalálható.

"Tereza bement az öltözőbe. Megállt a nagy tükör előtt.

Nem, az ő testén semmi sem volt torz. Válla alatt nem tömlők voltak, hanem meglehetősen kicsi mellek. Anyja csúfolta, hogy nem akkorák, mint kellene, így aztán gátlásai voltak, amelyektől csak Tomáš szabadította meg. De még ha mára kibékült is melle méretével, zavarta a két nagy, túlon túl sötét udvar a mellbimbók körül. Ha maga tervezhetné meg testét, szerény, finom mellbimbója lenne, mely csak egy picit bökné ki a mell boltozatát, és színe alig-alig különbözne a környező bőrtől. Ez a nagy, mélyvörös céltábla olyan volt, mintha falusi piktor festette volna, hogy jusson erotikus művészetből a szegényeknek is. [...] Megigézve állt Tereza a tükör előtt, és úgy nézi a testét, mintha nem ismerné: idegen, ám mégis neki adatott. Tereza viszolyog tőle. Ennek a testnek nem volt elég ereje ahhoz, hogy Tomáš életében az egyetlen testté váljék. Ez a test elárulta Terezát, csalódást okozott neki. Ma egész éjjel egy idegen női öl illatát kellett szagolnia, ami Tomáš hajából áradt!

*Hirtelen vágy fogta el, hogy akár egy cselédnek, felmondjon ennek a testnek. Hogy csak lélekként maradjon Tomášsal, s a testét kergesse világgá, hadd tegye ott azt, amit más nők tesznek a férfitestekkel! Ha a teste nem volt képes rá, hogy Tomáš számára az egyetlenné váljék, és elvesztette Tereza életének legnagyobb harcát, akkor ez a test eredjen!”*²⁴ Az idézet a női testtel kezdődik, hogy milyennek látja a hősnő, és milyennek látja a világ. Megtudjuk, hogy mivel nincs megelégedve a testével, jelen esetben a mellével és azt is a tudomásunkra hozza, hogy milyen szeretne. Egy olyan megnyilatkozásról van szó, amelyet korábban nem mertek volna tenni. Majd ezt követi egy lelki rész, mely azt tartalmazza, hogy kinek a segítségével sikerült megbarátkozni önmagával, de ugyanakkor mégis viszolyog magától. Vagyis egy kettősséget láthatunk. El is fogadja magát, hiszen nem tehet mást, de ugyanakkor szeretne mássá válni. Mindemellett még a tudatalatti is „játszik” Terezával, amikor arról ír, hogy megcsalja a férje. Hiszen tud a félrelépéseiről, és így ha már meg is

23 Lovas Ildikó, Kijárat az Adriára – James Bond Bácskában. Kalligram, Pozsony, 2006., 125.

24 Milan Kundera, A lét elviselhetetlen könnyűsége. Európa Könyvkiadó, Bp., 2010., 178-179.

változott, ha az hű hozzá, ő akkor érezni véli más nők illatát. Ami nem lehet más, csak a saját képzelgése, vagyis a tudatalatti, hogy ha egyszer megtette, akkor biztosan többször is meg fogja tenni. Így ilyen szempontból elmondhatjuk, hogy a test mellett a tudattalan is felértékelődik.

A következő idézetben a női test felértékelődést láthatjuk. Azt, hogy nem látunk mást, csak a testet és annak a rezdüléseit, mégis annyira valóságghű leírás, hogy magunk előtt látjuk az alanyt.

Áll, a hátát mutatja, vaskos, narancsbőrös combját; [...] csupa élet, hullámszik, remeg, beszél, dalol, billeg, pipiskedik...”²⁵ Ezt a leírást is tárgyiasítottak lehet nevezni, mégis ahogyan leírja, a nő testét nem érezzük azt egy élettelen dolognak.

III.3.3. A hagyományos, patriarhális irodalomban megformált női alak elutasítása, és annak igazabb irodalmi ábrázolása.

A nők írásai és a nők kultúrája

A kultúra-elmélet magába foglalja az előző részeket, vagyis a nyelvészeti, a pszichikai és a biológiai nőelméleteket. Ugyanakkor ennek a résznek egy nagy sajátossága van, méghozzá az, hogy abban a szövegkörnyezetben értelmezi az előző elmélet kutatásait, amelyben azok előfordulnak. Tehát itt azt a módozatot kell éretni, ahogyan a nők viszonyulnak saját magukhoz, a testükhöz, nyelvükhöz és a lelkivilágukhoz. A kultúra pedig nem más, mint ennek komplex megjelenítése. Azt viszont nem szabad elfelejteni, hogy az író nők között is vannak különbségek. Hiszen kulturális eltérést mutatnak a rasszbeli, a nemzetiségbeli, az osztálybeli, illetve a történelmi különbségek. A női nem, amely kollektív tapasztalattal rendelkezik összeköti őket.

A női kultúra meghatározásakor nagyon fontos a különbségtétel. El kell választani egymástól azt, amit elvárnak, illetve elvártak a nőktől attól, amilyenek valójában a nők. A 18. század végén és a 19. század elején a férfiak határozták meg a nők kultúráját, vagyis azt, hogy mit kell tenniük, hogyan kell megjeleníteniük. Egy olyan hagyományosan berögzült és elnyomott rendszert alakítottak ki, mely szabályrendszerébe sokszor belementek maguk a nők is. De a nőkultúra ennek az ellentettje. Egy olyan tevékenységmodell, mely a nők cselekedeteit és céljait femininközpontúan határozza meg. Meghatározza a női tapasztalatot, melynek osztálybeli és etnikai variánsai vannak.²⁶

25 Milan Kundera, Nemtudás. Európa Könyvkiadó, Bp., 2006., 116.

26 Elaine Showalter, A feminista irodalomtudomány a vadonban – Pluralizmus és a feminista irodalomtudomány. In.: Helikon, 1994/4., 435 – 441.

III.3.3.1. Kortárs világirodalom (női szerzők)

Az első idézetben nem a férjezett, de elnyomott, illetve az egyedülálló, de szintén elnyomás alatt álló és így erkölcsét félredobó nő vallomását halljuk, hanem egy férjét megcsaló és elhagyó nőét. Aki boldogtalanul éli életét és ezt a boldogtalanságot eldobja a boldogságért cserébe, a családot otthagyja a szeretőjéért. Egy olyan történés megjelenítése, melyre korábban nem is kerülhetett volna sor.

„Pauline úgy gondolta, soha többé nem fogja érdekelni, miféle szobákban lakik, miféle ruhákat vesz magára. Nem fog ilyen segítségre szorulni, hogy bárkinek a tudomására hozza, ki is ő, milyen ember. Vagy akár a saját tudomására. Amit tett, az épp elég, annyi van.

Nem tett mást, mint amiről annyit hallott és olvasott. Amit Anna Karenina tett, és amit Bovaryné szeretett volna megtenni. Amit Brian iskolájában tett az egyik tanár az iskolatitkárral. Megszökött vele.”²⁷

Míg ebben a második idézetben egy jellemrajzot látunk. Olyan élethű leírást, mely az előző két részt ötvözi. Magába foglalja a női testről és lélekről, illetve a nyelvről alkotott elméleteket.

„Lola nem ítélkezik fölöttem. Olyannak fogad el, amilyen vagyok. Ólmos arcszínnel és sötét gondolatokkal. Vagy rózsás arccal és napsugaras gondolatokkal. Lola tudja, milyen az, amikor esőköpenyre és magas sarokra vágyik az ember. Ő pontosan tudja, milyen az, amikor izzásig használ az ember egy hitelkártyát, és veri a mellét, mikor már kihűlt. Lola elkényeztet. Tartja a függönyt, amikor a próbafülkében vagyok, és mindig azt mondja, hogy nagyon szép vagyok, és nem, nem nagy benne a seggem. Mindig megkérdezi, hogy vannak a szerelmeim, és mindig elkeseredik, amikor a szeretőimről mesélek neki.

Ha már nagyon régóta nem láttuk egymást, elvisz egy sörözőbe, a Bofinger-be vagy a Balzar-ba, hogy bámuljuk a fiúkat. Én a szomszéd asztalnál ülök stírölöm, ő a pincéreket. Ő egészen odavan a testhez álló mellényt viselő nagy mamlaszoktól. A tekintetével követi őket, Stautet filmjébe illő történeteket talál ki róluk, és hosszan elemzi a stílusukat. Az a vicces, hogy mindig eljön a pillanat, amikor látjuk valamelyiket, ahogy hazaindul a műszak végén. Akkor már nem hasonlít semmire. [...]

Lola ilyenkor lesüti a szemét, és kitörli a tányérját az ujjával. Isten veletek, borjúk, tehenek, disznók, isten veletek, hülye ábrándok...”²⁸

27 Alice Munro, Egy jóra való nő szerelme – Nyolc történet c. novelláskötet, A gyerekek maradnak c. novella, Park Könyvkiadó, Bp., 2008., 221.

28 Anna Gavalda, Kis kiruccanás. Magvető Kiadó, Bp., 2010., 58-59.

III.3.3.2. Kortárs magyar irodalom (női szerzők)

„Azt hiszem, ha készségesen feküdtem is le, de nehezen, vonakodva adtam át magamat az ölelésnek. Hogy ez kívülről is látszott-e rajtam, nem tudom. Az biztos, hogy mindig fogadtam a közeledését. Ha nem éreztem semmit, az jó volt, nyugodt maradtam. De ha átadtam magam az ölelésnek, néhány pillanat múlva ott maradtam pattanásig feszült idegekkel, lüktettek a fejemben az erek, és nem akart alábbhagyni a szívdobogásom, ő pedig elfordult a falnak és aludt... Nem akartam zavarni a mozgással, mert haragudott, csak úgy tudtam mozdulatlanul feküdni, hogy tónusbeli izomfeszültséget hoztam létre az egész testemben, és amikor már nem bírtam tartani ezt a feszítést, lazítottam, aztán megint feszítés, megint lazítás. Ezért féltem átadni magam egészen, mert ha ott maradtam kielégülés nélkül, rossz volt.”²⁹ Ebben az idézetben egy elnyomott nő vallomását, visszaemlékezését láthatjuk. Leírja az érzéseit, a tetteit és ezekből körvonalazódik, hogy milyen megadó jellemű. Ugyanakkor egy olyan leírás, melyet korábban nem lehetett volna leírni, mert akkor az volt az ideál, ami itt is megjelenik, a magát feladó, megadó nő. De attól, hogy ez volt a természetes még nem volt szabad róla írni. Így ez a szöveg attól lesz sajátos és különleges, hogy megjeleníthet ez a fajta elnyomás. Ettől lesznek sajátosak a női szövegek, amelyek elutasítják a régi rendszert.

III.3.3.3. Kortárs férfiszerzők (magyar és világirodalom)

Nőkről férfiszerzők is készítettek hasonlóan összetett leírást. Ilyen leírással találkozhatunk például Gabriel García Márquez A szerelemről és más démonokról című regényében.

„Az antimonos hashajtókúra hatására bekövetkezett pillanatnyi megkönnyebbülés után Bernarda napi három viaszbeöntéssel kúrálgatta magát, hogy a beleit égető lángok csillapodjanak, vagy meleg vizes, szagos szappanos fürdőket vett napjában hatszor is, hogy az idegei megnyugodjanak. Már rég nem volt az a vállalkozó kedvű fiatalasszony, aki mindenféle üzletekbe fogott, és egy jósnő csalhatatlan megérzésével bonyolította le őket, nagy hasznót húzva belőlük mindaddig a végzetes délutánig, amelyben megismerkedett Iskarióti Júdással, és elkezdődtek a bajok.”³⁰

²⁹ Polcz Alaine, Asszony a fronton – Egy fejezet életemből. Jelenkor Kiadó, Pécs, 2005., 19 – 20.

³⁰ Gabriel García Márquez, A szerelemről és más démonokról, Magvető Könyvkiadó, Bp., 1995., 30 – 31.

III.3.4. Az anya és gyermeke preödipális, vagyis befogadó szakaszban lévő kapcsolatának az újrafelfedezése

A nők írásai és a női lélek

Az anya – gyermek a vizsgálata a feminista pszichoanalízis kutatási területe. Ebben a tanulmányozásban két folyamat eredményeit és hatásait kutatják. Az egyik a preödipális fázis, és a másik pszichoszexuális fejlődés folyamatának a megkülönböztetése. A hagyományosan berögződött pszichoanalízis fogalmát újra megvizsgálja. Egy olyan eseménysort tanulmányoz át, amelyben különös figyelmet kap a gyermek. A kiskorú ekkor úgy figyel fel az énrre, mintha az elkülönülne tőle, így sikerül kialakítania az egót, vagyis az ést és a tudatot, illetve testének a határait. Nagyon fontos az a megállapítás, hogy a különbözöség először az anyától, vagyis a legfontosabb nevelőtől és gondozótól alakul ki. Tehát az a magatartás, amelyet az anya íránt tanúsít a gyermek az én legelső megkülönböztetése. A kisgyermek a társadalomban meglévő nemi hovatarozását, az identitását ennek a különbözöségnek a megnyilvánulásával egyszerre határozza meg. De azt nem szabad elfelejteni, hogy ez a folyamat a fiúknál és a lányoknál különböző módon jelentkezik. A fiúgyermek ezt a társadalmi hovatarozását negatív formában éli meg. Egy nem női identiástudat alakul ki benne, mely folyamatos impulzusokat és megerősítéseket igényel. Míg ezzel szemben a lányok pozitívként élik meg saját nemi identitásukat, mely alapja az anyával való azonosság és folytonosság. A gyengébbik nemnek saját nemével csak az ödipális szakasz után támad gondja. Ugyanis ebben a fázisban megváltoznak az erőviszonyok. A hagyományos társadalmi felfogás lép életbe, mely nagyobb szerepet tulajdonít a férfiaknak. A nőknek ekkor szembesülniük kell a megváltozott értékekkel és eszmerendszerrel.³¹

A következőkben a vizsgált idézeteknél két nagyon fontos megállapítást kell megtenni. Azt, hogy az anya megjelenhet, mint gondozó, aki szereti gyermekét és még a széltől is óvja, illetve elutasítóként, zsarnoki matrónaként is körvonalaazódhat előttünk. Ugyanakkor az anyai gonoszság női szerzőknél ritkábban felfedezhető jelenség, így arra példát csak a férfialkotók művéből tudok hozni.

31 Elaine Showalter, A feminista irodalomtudomány a vadonban – Pluralizmus és a feminista irodalomtudomány. In.: Helikon.1994/4., 433 – 434.

III.3.4.1. Kortárs világirodalom (női szerzők)

„A kislány ahogy megszületett, az első pillanattól kezdve igazi szépség volt. Semmi nem volt benne egy újszülöttből: semmi nyákosság, vörösség, érdesség. A szeme kék, a haja hosszú, fekete. Az autószerelőtől örökölte. Az arca viszont kiköpött az enyém. Az én orrom, állam, arcformám...

[...]

Ránéztem, és azonnal látta rajta, hogy Dianának hívják. Sehogy másképp. Kicsiny volt, de arányos, és máris kirajzolódott hosszúlábú, nőies alakja. Meg a kemény popsija. Ő volt a legszebb kislány a világon. [...] Diana okos és nyugodt volt. Soha életemben nem találkoztam még ilyen – ne nevéss ki! - nővel. Pontosan tudta, kivel hogyan viselkedjen, kitől mit várjon.”³² Ebben az idézetben az anyai szeretet és elfogultság jelenik meg.

III.3.4.2. Kortárs magyar irodalom (női szerzők)

„A fiam és egyik osztálytársnője kilépnek a zenede kapuján ügyet sem vetnek a kovácsoltvas díszekre, inkább a nagyokat figyelik, ahogy az épület előtti pad támláján ülnek cigarettázva, kiflit rágva, kendővel, hosszú hajjal, furcsa viseletekben... [...]

A két tízéves őket figyeli, amikor kilép a kovácsoltvassal díszített kapun. Megzavarom őket, szólok, hogy a korzón az utca közepén menjenek, mert a tetőkről csúszik a hó. És vigyázzanak az átkelőnél. Unnak, látom. De azért kedvesen mosolyognak, még gyerekek. Ahogy befordulnak a sarkon, a másik oldalon, a városháza északi oldaláról hatalmas hólavina zuhan a járdára. Megugranak, a két kis Chaplin a kopasz ostorfák között, összeér a válluk, ahogy kicsúszkálnak az utca közepére. Megrándul a gyomrom, de nem lépek utánuk, hagyom, menjenek.”³³ Az előzőhöz hasonlóan, ebben is az anyai szeretet, a törődés látszik. Az elfogultság nincs jelen, viszont amilyen szépen ír a gyermekéről tudni lehet, hogy a többi anyához hasonlóan ő is elfogult gyermekével kapcsolatban.

III.3.4.3. Kortárs férfiszerzők (magyar és világirodalom)

Ezekben az idézetekben már megfigyelhetünk egy kettősséget. Hiszen van olyan férfiszerző, aki nagyon pozitívan vélekedik az anyasággal kapcsolatban és csak jó dolgokat tud írni az anya és gyermeke kapcsolatáról, és vannak olyan szerzők, akik a kapcsolat árnyoldalát is képesek megjeleníteni. De itt nem olyan negatívumról van szó, mint egy múltó harag, egy összeveszés,

³² Ljudmila Ulickaja, Éltművésznők. Magvető Könyvkiadó, Bp., 2004., 17.

³³ Lovas Ildikó, Kijárat az Adriára – James Bond Bácskában. Kalligram, Pozsony, 2006., 202.

hanem állandó gyűlöletről. Képesek az anyát mogorva, gonosz matrónaként megjeleníteni. Míg a nők az anyaságról pozitívan vélekednek és negatívát nagyon ritkán lehet náluk megtapasztalni, és az is leginkább rövid távú, amolyan múló veszekedésben, nézeteltérésben mutatkozik meg. Így azoknál erre nem is tudtam példát hozni.

Az első idézettel az anyai elutasítást mutatom be.

„Sierva María, egy nemesember és egy plebejus nő lánya úgy nőtt fel, mint egy lelencgyerek. Az anyja attól kezdve, hogy először és utoljára megszojtatta, gyűlölte őt, és nem volt hajlandó ott tartani maga mellett, mert attól félt, hogy a tulajdon kezével öli meg.”³⁴ A gyermeket nem az édesanyja neveli fel, így ebből kifolyólag az anya - gyermek kapcsolat sem alakul ki, kettőjük között nincs kötődés. Így a gyermeknek nem is alakulhat ki valódi identitástudata, mert minden kultúrából megismer egy keveset, mégsem tudhatja azokat magának.

Míg ezzel szemben a következőben az anyai törődés, az aggodás körvonalazódik előttünk.

„Amikor Ursula felfedezte, hogy eltűnt a fia, az egész falut tűvé tette. A lebontott cigánytábor helyén csak tengernyi hulladék maradt, a kialudt tűzhelyek füstölgő hamuja közt. Egy ember, aki üveggyöngyöt keresgért a szemében azt mondta, hogy José Arcadiót előző éjjel a csepűragók közt látta, amint egy szekeret tolt, a viperaember ketrecével. - Felcsapott cigánynak! - kiabálta Ursula a férjének [...]

Ursula megtudakolta, hogy merre mentek a cigányok. A megadott úton tovább kérdezősködött, és azt remélve, hogy még utolérheti őket, egyre jobban eltávolodott a falutól, míg észre nem vette, hogy olyan messzire jutott ahonnan már nem fordulhat vissza.”³⁵ Az előző idézethez képest ez egyértelműen az anyai törődést, kötődést mutatja. Ugyanakkor ennek a törődésnek is fel lehet fedezni egy elfolytató, elnyomó fajtáját, jellegét. Egy túlságosan is féltő, óvó szeretetét, amely csak nehezen engedi láttatni a való életet, annak minden tragédiájával és nagyszerűségével, boldogságával.

34 Gabriel García Márquez, A szerelemről és más démonokról. Magvető Könyvkiadó, Bp., 1995., 57.

35 Gabriel García Márquez, Száz év magány, Magvető Könyvkiadó, Bp., 1971., 33.

III.4. A női test, mint a nőiség motívuma

III.4.1. A női test

Az irodalomban a nő nagyon sokáig a Másik tárgyi pozíciójában, helyzetben jelent meg. Ekkor naturalizálódott: olyan pozíciót töltött be, melyet a társadalom „normálisnak, vagy esetleg természetesnek tartott. Megkonstruálva így egy helyzetet, egy szerepet a nőnek. Így nő az, akit látunk vagy látnak, nem pedig az, aki valójában, akit ő maga lát, és így a nő lesz az, akihez beszélnek, míg ő maga csak hallgat, így ő lesz az alávetett, vagyis a cselekedetek rá irányulnak, míg ő maga nem is cselekszik. Az alanyi pozícióba helyezett nőalak csak a 19. század végén, a 20. század elején jelenik meg. Ekkor már a nő lesz az, aki cselekszik, aki beszél, és aki lát. Ezzel bebizonyítva, hogy a modernitással lehetőség kaptak a személyiségük megformálására. Az első esetben a nő társadalmi normaként rögzül, ahol rendre tárgyi pozícióba kerül, addig ez utóbbi esetben a nő megjelenítődése semmibe veszi a társadalmi normát, így válva teremtővé és alkotóvá, vagyis alanyi pozícióban konstruálódik meg, vagyis cselekszik és beszél.³⁶

III.4.2. A nő, mint tárgy

Ebben az esetben a nő élettelen tárgyakkól áll össze, így válva egyfajta élő tárggyá. Tehát a nő tevékenységének a tárgya ő maga, aki a férfi vágyának a tárgyaként egyfajta műalkotássá válik. Ezt az összerakást az előadóművész és nem az alkotóművész alakításához lehet hasonlítani. Ugyanakkor egy olyan cselekedet, tett, amely hűen követi a kulturális elvárásokat, vagyis a férfiak által diktált hatalmi diszkurzust, beszédet. Ugyanakkor azt is tárgyi leírásnak tekinthetjük, amikor a nő nem élettelen tárgyakkól áll össze. Ekkor részletes leírást láthatunk a testéről, de arról nem szerzünk tudomást, hogy miket tett, vagy tesz, illetve hogyan érez. Tehát a nő egy olyan személy, aki egyediségét csupán a mások által előírt normákból, elképzelésekből nyeri.

Mindent egybevetve elmondható az, hogy a női identitás leginkább a hiány jellemző jegyeivel írható le. Hiszen itt a nőiség nem más, mint maga a test és az azt borító ruházat.³⁷

36 Bollobás Enikő, Performansz és performativitás – A női, meleg és a nem fehér szubjektumok nagy előadásai az irodalomban. In: Séllei Nóra (szerk.). A nő mint szubjektum, a női szubjektum. Orbis Litterarum világirodalmi sorozat 15. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2007., 17.

37 Bollobás Enikő, Performansz és performativitás – A női, meleg és a nem fehér szubjektumok nagy előadásai az irodalomban. In: Séllei Nóra (szerk.). A nő mint szubjektum, a női szubjektum. Orbis Litterarum világirodalmi sorozat 15. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2007., 19 – 29.

III.4.2.1 Kortárs világirodalom (női szerzők)

„Csakhogy a szeme alatti kék karikák meghazudtolták mosolyát. Világoskék szemében végtelen jószág és finomság tükröződött, vékony szája körül kis ráncok táncoltak. Arca finom vonalú volt, akár egy kámeabross, homloka magas, orra finom, arccsontja határozott. Sápadt orcáit gyöngyökkel díszített szőke konty koronázta, amely csak még jobban kiemelte az Osszolinok smaragddal és gyémántokkal díszített híres fülbevalójának csillogását.”³⁸ Az idézetet ugyan lehet tárgyinak tekinteni, hiszen semmit nem tudunk meg a szereplő nő jelleméről. Mégis a leírást nem lehet annyira erősen élettelennek tekinteni. Van benne élet, mert nem azt látjuk, hogy miket aggat magára, hanem a testének a leírását látjuk. De mivel az a megjelenítés nem tartalmaz tetteket, így már nem lehet alanyinak tekinteni.

III.4.2.2. Kortárs magyar irodalom (női szerzők)

„A műfogsoromat nem kivehetőre cseréltettem, nagyon sokba került [...]. A hajam is fényes volt újra, és remek frizurát találtam magamnak, vagy inkább a divat nekem [...]. Elmentem a kozmetikushoz, és legyantáztattam a lábam. Egészen combtőig. Így már nem volt nyoma a tetvek munkájának, meg is nőtt az önbizalmam.”³⁹ Ebben szintúgy a test külleme jelenik meg, de mégis az előzőhöz hasonlóan nem lehet kimondottan tárgyinak érezni.

III.4.2.3. Kortárs férfiszerzők (magyar és világirodalom)

Az idézetben nemcsak külső megjelenítést, hanem tetteket is látunk. De mégis, ahogyan azt leírja, tárgyként konstruálódik meg a nőalak. Mert a tetteiből nem a jellemére kapunk választ, hanem arra, hogy miért úgy néz ki, ahogyan.

„Mivel igazi nők állítólag sehonnan nem teszik ki a lábukat smink nélkül. **Ruha, frizura**, mindezt egymás miatt csinálják, **magas ívelt sarkú rózsaszínű cipellők**, egymásnak öltözködnek és szépítkeznek. Azt hiszi így szebb, hogy segít bármit is, szebbnek látja magát, a másikat mindenképp, utcára nem léphet ki festék nélkül. Mert mások se lépnek ki utcára festés nélkül. A férfiak meg, ki-ki hogy reagál minderre, unja, rezignált, megérti vagy bosszankodik.”⁴⁰

38 Theresa Révay, Párizs fehér fényei. Athenaeum Kiadó, Bp., 2010., 22.

39 Lovas Ildikó, Kijárat az Adriára-James Bond Bácskában. Kalligram, Pozsony, 2006., 30 – 31.

40 Kukorelly Endre, Ezer és 3 avagy a nőkben rejlő szív. Kalligram, Pozsony, 2012. 94.

III.4.3. A nő, mint alany

Ekkor a nő az aki, lát, beszél és cselekszik. E folyamatokról és azok eredményéről azt mondhatjuk el, hogy semmibe veszik a társadalmi norma által megszabott elvárásokat, a kulturális meghatározottságokat és egy új, ez idáig ismeretlen szubjektumot, ént termel, majd a nőalak autonómiáját annak alanyi pozícióba helyezésével sugalmazza.

Ezt a változást a 20. század fordulójához köthetjük. Ekkor követeli ki a női alak a helyét a nyelvben. Hiszen a nő akkor válik szubjektummá, és csak akkor beszélhetünk női szubjektumról, amikor a nő elkezd beszélni, elkezdi megírni magát. Ekkor kezd el engedelmeskedni a vágyának, hogy legyen és a legfontosabb, hogy női szubjektum legyen, vagyis a nyelv segítségével adjon magának felhatalmazást. Ennek a folyamatnak fontos eleme, hogy a mindeddig kizárólag csak férfiak tulajdonaként, privilégiumaként kezelt vágy eltulajdonítása, sajátként kezelése és nőnimmel való ellátása. Az alanyként való konstruálódás az egyén meg többszöröződését is eredményezi, ezzel kizárva a női alak sűrítményként való rögzülését.

Ezeknek a portréknak a sajátossága abban mutatkozik meg, hogy egyfajta férfi - nő reláció figyelhető meg, és így ekkor a nők nem tárgyakként jelennek meg, akiknek az lenne a vágyuk és lételemük, hogy a férfiak igényeit, vágyait kielégítsék. Hiszen már nem nekik akarnak tetszeni és egyfajta aszimmetrikus házasságban leélni az életüket. Ekkor egyfajta bonyolult jellemábrázolással találkozhatunk, melynek köszönhetően az olvasó előtt egy összetett és alakuló személyiség elevenedik meg.⁴¹

III.4.3.1 Kortárs világirodalom (női szerzők)

*„Natasa nyugodt volt, ráadásul megvolt benne az a képesség, hogy kitűnjön a tömegből. Volt valami megkapó a fiatal lányban...”*⁴² Natasa külsejéről szinte semmit sem tudunk meg. Női mivoltát, identitását nem testének a kezelése, vagy egy öltözködési rituálé teremti meg, hanem ezzel szemben a szerző úgy írja le, ahogyan nőt csak ritkán szokás bemutatni. Nem úgy jelenítődik meg, ahogyan mások látják, hanem saját vágyain és hajlamain keresztül konstruálódik meg, ezzel elmesélve azt, amit gondol, szeret, és amit nem szeret, amire vágyik, és amire törekszik. Ha nem tudnánk, hogy nő, akkor inkább gondolnánk férfinak, mint nőnek. De mindezt nem azért gondolunk, mert maguk a jegyek lennének férfiasak, hanem olvasó tapasztalatainkból kiindulva és

41 Bollobás Enikő, Performansz és performativitás – A női, meleg és a nem fehér szubjektumok nagy előadásai az irodalomban. In: Séllei Nóra (szerk.). A nő mint szubjektum, a női szubjektum. Orbis Litterarum világirodalmi sorozat 15. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2007., 32 – 34.

42 Theresa Révay. Párizs fehér fényei. Athenaeum Kiadó, Bp., 2010. 12 – 13.

kulturális előfeltevéseink végett jutunk erre a megállapításra. Hiszen ezek alapján úgy tudjuk, hogy ezeket a dolgokat, ezt a fajta megjelenítést elsősorban férfiak ábrázolásakor szokták a szerzők kiemelni.⁴³

III.4.3.2. Kortárs magyar irodalom (női szerzők)

„Bond a szálloda teraszán kártyázott, amikor felfigyelt a harminc körüli, fekete hajú, vékony nőre. Éppen a szemetet vitte le az utcára. Nem volt szobalány, hiszen annál rosszabbul öltözött, de a mozgása cáfolta, hogy takarítónő lenne. [...] Megállt az Indeficienter felirat alatt, szinte hozzásimult a domborműhöz, egészen kicsinek tűnt, és végtelenül szomorúnak. Másnap Bond újra követte, a nő ezúttal a kikötőhöz sétált, és ott leült egy padra. Hozzásimult, szinte elveszett a zöldre festett anyagban. Nézte a tengert, a lecsapó sirályokat, de azon kívül nem csinált semmit. Nem mozdult, nem helyezkedett, pedig a pad kényelmetlen volt, nem nyúlt a hajához, nem igazított a ruháján. [...] Mintha nem is lett volna benne élet. Aztán elővett valamit a táskájából, egy darab papírt, és azt nézte ugyanolyan mozdulatlanul, mint előtte a sirályokat.”⁴⁴ Ebben egy magányos, szomorú nő képe körvonalazódik meg előttünk. A szokásaiból és az őt ért sérelmekből derül ki a jelleme, míg a külsejéről igen keveset tudunk meg.

III.4.3.3. Kortárs férfiszerzők (magyar és világirodalom)

Alanyi nőleírás nemcsak a nőket jellemző sajátosság, hanem a feminista beállítódású férfi szerzőkre is jellemző. Ilyen megoldást láthatunk a következő idézetben.

„Irena az emigráció első heteitől fogva furcsákat álmodott: repülőgépen ül, amely irányt változtatva ismeretlen reptéren száll le; egyenruhás, fegyveres férfiak várják a lépcső alján, homlokát kiveri a hideg verejték, mert a cseh rendőrökre ismer. Máskor meg egy francia városkában sétálva pillantja meg nők különös csoportját, kezükben korsó sörrel rohannak felé, csehül szölongatják, álnok szívélyességgel nevetnek rá, és Irena borzadva döbben rá, hogy Prágában van, kiált és felébred.”⁴⁵

43 Bollobás Enikő. Performansz és performativitás – A női, meleg és a nem fehér szubjektumok nagy előadásai az irodalomban. In: Séllei Nóra (szerk.). A nő mint szubjektum, a női szubjektum. Orbis Litterarum világirodalmi sorozat 15. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2007., 34 – 35.

44 Lovas Ildikó, Kijárat az Adriára - James Bond Bácskában. Kalligram, Pozsony, 2006., 47.

45 Milan Kundera, Nemtudás. Európa Könyvkiadó, Bp., 2006., 12 – 13.

Összegzés

Egy folyamatot mutattam be, melynek a hatása a mai napig érződik, és jelen van a mindennapi életben. Olyan folyamatot, ami a női nem megítéléséről szól az irodalom világán keresztül, igyekeztem változatos idézeteket és egymástól eltérő, néhol radikális álláspontokat felmutatni, a teljesség igénye nélkül.

Úgy gondolom, hogy kutatásom sikeres volt. Irodalmi példák segítségével bemutattam, hogy mi mindenben mentek keresztül a nők, hogy végre eljuthassanak oda, hogy nevüket és nemüket felvállalva írhatnak, és egyéb tisztségeket viselhetnek. Több írónő példáján keresztül felvázoltam, hogy ma már nyugodtan írhatnak és kifejthetik véleményüket a világról és magukról. Megjeleníthetik magukat, mint valós személyeket, valós érzelmekkel. Nem úgy, mint a régi idők tárgyi nőkonstrukciói, akik pusztán a férfiak vágyát elégítették ki, azoknak az álmában éltek, és így a szépirodalmi alkotásokban, jelen esetben, a regényekben és a novellákban pusztán a vágy funkcióját tölthették be, illetve megpróbálták leírni, hogy mit érezhetnek, gondolhatnak, de azt nem tudták helyesen megjeleníteni, így abból csak az lett, hogy megtudtuk, hogyan néznek ki és hogyan kellene gondolkodniuk, de többet nem. Holott az igazán nőies írás igen sokrétű. Rengeteg oldala és megközelítése van.

Kutatásom során behatóan tanulmányoztam a feminizmust és kiváltó okait, miközben megismerkedtem a nőkről alkotott 19. század végi, 20. század eleji elméletekkel. Megvizsgáltam a női írásról és testről alkotott elképzeléseket, saját álláspontot alakítottam ki, melyeket irodalmi példák segítségével szemléltettem is. Így dolgozatom fő célja az volt, hogy bebizonyítsam létezik feminin írás, de az nem genderhez kötött. Természetesen ez a női nem sajátossága, de vannak olyan férfiak, akik képesek úgy írni, mint női társaik. Ezt több olyan példával szemléltettem, amelyből első ránézésre nem lehet megállapítani, hogy férfi, vagy nő írta-e.

Pályamunkámban kitüntetett szerepet kapott a női test, amely eddig a patriarhális társadalomszemléletnek köszönhetően elhallgatásra ítéltetett. Így kutatásom fontosságát is ebben látom, hiszen a korábbi századokban a zsarnoki elnyomás végett valótlan leírásokkal találkozunk. Míg egy kortárs regényben valódi érzelmekről, problémákról és testről olvashatunk, addig egy 19. századi műben csupán arról, hogy mit kellene éreznie, hogyan kellene cselekednie és kinéznie a főhősnőnek. Tehát mindaz a negatív tendencia, ami a 19. században a patriarhális társadalomszemléletnek köszönhetően elítélendőnek számított, az mára megfordult.

Összegezve: pályamunkám egy feminista nézőpontú konstrukció. A 21. századi prózai alkotások, elsősorban regények és novellák feminista olvasatára tettem kísérletet, melyben kitüntetett szerepet

kapott a feminin nézőpont és a női test motívuma. Olyan modern nőkép felvázolására törekedtem, melyben a tárgyi leírásoknak köszönhetően megjelennek a gender sztereotípiák, míg ezzel szemben az alanyiban ebből az elnyomott állapotból való kitörés domborodik ki.

Felhasznált irodalom

Alice Munro, Egy jóra való nő szerelme – Nyolc történet c. novelláskötet, A gyerekek maradnak c. novella, Park Könyvkiadó, Bp., 2008.

Anna Gavalda. Csak azt szeretném, ha valaki várna rám valahol c. novelláskötet, Catgut c. novella. Magvető Könyvkiadó, Bp., 2001.

Anna Gavalda, Kis kiruccanás. Magvető Kiadó, Bp., 2010.

Bollobás Enikő. Performansz és performativitás – A női, meleg és a nem fehér szubjektumok nagy előadásai az irodalomban. In: Séllei Nóra (szerk.). A nő mint szubjektum, a női szubjektum. Orbis Litterarum világirodalmi sorozat 15. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2007.

Elaine Showalter, A feminista irodalomtudomány a vadonban-Pluralizmus és a feminista irodalomtudomány. In.: Helikon, 1994/4.

Gabriel García Márquez, A szerelemről és más démonokról. Magvető Könyvkiadó, Bp., 1995.

Gabriel García Márquez, Száz év magány, Magvető Könyvkiadó, Bp., 1971.

Hélène Cixous, A Medúza nevetése. In.: Kiss Attila Atilla – Kovács Sándor s.k. - Odorics Ferenc (szerk.), Testes könyv II. Ictus és JATE Irodalomelméleti Csoport. Szeged, 1997.

Kádár Judit, Feminista nézőpont az irodalomtudományban. In: Helikon, 1994/4. ld. J. A. Cuddon. Penguin Books 1992.

Kukorelly Endre, Ezer és 3 avagy a nőkben rejlő szív. Kalligram, Pozsony, 2012.

Ljudmila Ulickaja, Éltművésznők. Magvető Könyvkiadó, Bp., 2004.

Ljudmila Ulickaja, Szonyecska. Magvető Könyvkiadó, Bp., 2006.

Lovas Ildikó, Kijárat az Adriára – James Bond Bácskában. Kalligram, Pozsony, 2006.

Lovas Ildikó, Spanyol menyasszony – (Lány, regény). Kalligram, Pozsony, 2007.

Milan Kundera, A lét elviselhetetlen könnyűsége. Európa Könyvkiadó, Bp., 2010.

Milan Kundera, Nemtudás. Európa Könyvkiadó, Bp., 2006.

Polcz Elaine, Asszony a fronton-Egy fejezet életemből. Jelenkor Kiadó, Pécs, 2005.

Susan Alice Watkins, Marisa Rueda, Marta Rodriguez, Nesze neked feminizmus. Ikon Kiadó, 1996.

Sylvia Plath, Az üvegúra. Európa Könyvkiadó, Bp., 2010.

Theresa Révay. Párizs fehér fényei. Athenaeum Kiadó, Bp., 2010.

Zsák Judit, A női szubjektumról alkotott 20. század eleji kép „tudományos” alapjai és hatása a Nyugat-korszak nőfelfogására. In.: Varga Virág, Zsávolya Zoltán (szerk.), Nő, tükör, írás. Értelmezések a 20. század első felének női irodalmáról. Ráció Kiadó, Bp., 2009.

Zsák Judit, A pszichoanalitikus elméletek hatása a társadalmi nem és a női szubjektum felfogására – különös tekintettel Hélène Cixous munkásságára. Doktori disszertáció. Pécs, 2009.

http://mmi.elte.hu/szabadbolcseszeti/index.php?option=com_tanelem&id_tanelem=139&tip=0